

Arne Jon Isachsen, Carl B Hamilton & Thorvaldur Gylfason: Omställning till marknad

SNS Förlag, Stockholm 1994, 300 s

Boken *Omställning till marknad* kan användas på två sätt. Dels som en lärobok för en som vill lära sig grunderna för det marknadsekonomiska tänkandet och dels som en lärobok om den pågående övergången från planekonomi till marknadsekonomi i Central- och Östeuropa.

Boken börjar med ett konstaterande att historien under de senaste 50 åren har

visat att marknadsekonomi är överlägsen planekonomin när det gäller att erbjuda landets invånare en skälig levnadsstandard. Med välkända exempel från Europa, Asien och Afrika visar man att skillnaden i ekonomisk tillväxt mellan marknadsekonomi och planekonomi inte handlar om små nyansskillnader i ekonomisk tillväxt utan det handlar om ett val

mellan ekonomiska framsteg och stagnation.

Boken syftar till att förklara detta på ett pedagogiskt sätt. Varför är skillnaden så stor mellan planekonomi och marknadsekonomi? Vad kan vi som lever i en marknadsekonomi lära från de senaste 50 åren och vad bör de som lever i de forna planekonomierna lära sig för att kunna klara övergången till marknadsekonomin.

Boken börjar med en genomgång av de ekonomiska fundamenten genom att diskutera produktions- och konsumtionsbeslut både i marknadsekonomi och i planekonomi. Vad som skall produceras och hur produktionen skall fördelas är två separata beslut i marknadsekonomin. Företagen beslutar över själva produktionen och myndigheterna kan sedan påverka fördelningen av produktionsresultat via skatter och transfereringar.

I planekonomin styrs även produktionsbeslut av myndigheterna och därmed slås den prismekanism som är grunden för marknadsekonomin ut. All den information som priserna ger om produktionskostnader och betalningsvillighet försvinner och ersätts av direktiv från planeringsbyråkratin. Direktiven täcker inte enbart beslut om produktion av färdiga varor utan även leveranser mellan olika producenter.

Detta är en av de grundläggande skillnaderna; i marknadsekonomin har vi ett decentraliserat beslutsfattande medan planekonomin är en centralstyrd ekonomi. Decentraliserat beslutssystem med marknadsekonomi är överlägsen att styra de befintliga resurserna till ett effektivt utnyttjande jämfört med en centralstyrd planekonomi. Detta är den viktiga slutsatsen av de senaste decenniernas ekonomiska utveckling och det är väsentligt för oss alla att förstå varför.

Planekonomin kännetecknas av bestående ojämvikter; det råder ett kroniskt överskott i efterfrågan. Det här överskottet leder inte till justeringar av priser och kvantiteter. Avsaknaden av marknadspri-

ser tillsammans med planmål i termer av fysiska enheter leder till att produktionen är mer koncentrerad kring "utnyttjandet av resurser" än kring värdet av de produkter företagen producerar. Produktionen växer men det leder inte till att konsumenter har tillgång till fler eller bättre varor. Resursanvändningen blir mycket ineffektiv, ingen vet alternativkostnaden för de resurser som förbrukas och marknaden överför inte information från konsumenter till producenter. Producenternas intressen dominerar över konsumenternas samtidigt som tillämpning av mjuka budgetrestriktioner leder till att även de minst effektiva producenterna kan överleva. Systemet stelnar i en järnkorsett som knyts av planeringsmyndigheter och producenter för att använda bokens bildspråk.

Om renodlad planekonomi fungerar dåligt, kan man ställa frågan om man på något sätt kunde "modifiera" planekonomin så att den fungerar tillfredsställande; dvs finns det någon tredje väg i form av marknadssocialism. Företagen förblir statsägda men frigörs från centralplanering. Adam Smiths osynliga hand ersätts med en "konstgjord hand" i och med att företagen anpassar sig fritt till de priser som bestäms av myndigheterna. Myndigheterna bestämmer alltså över priserna men inte längre direkt över produktionen. Men ett sådant sätt att "leka marknad" har inte lett till att systemet blivit effektivare. Staten äger fortfarande produktionsmedlen och byråkraterna bestämmer över priserna; goda kontakter med myndigheterna är fortfarande viktigare än goda kontakter med konsumenterna. Systemet tar inte itu med de grundläggande problemen med "järnkorsett" och därmed stelnar förändringsprocessen. Författarna tror inte på någon tredje väg.

Det finns alltså inget alternativ till marknadsekonomin och därför är det viktigt att veta hur marknadsekonomin fungerar. Särskilt viktigt är det att göra klart

för sig de villkor som måste vara uppfyllda för att marknadsekonomin kan fungera; privat äganderätt, marknader med konkurrens och fritt varubyte. Myndigheterna bestämmer inte längre över marknaden utan stödjer den genom att tex hindra konkurrenshämmande åtgärder från företagens sida samt genom att sprida korrekt information. I boken diskuteras både stora principiella frågor men man får också nyttig detaljkunskap tex om för- och nackdelar med konkurser och deras nödvändighet i den ekonomiska omställningsprocessen och om betydelsen av mjuka och hårda budgetrestriktioner.

Bokens budskap är att lärdomarna från vår egen närhistoria är både tydliga och viktiga. Det finns inget planekonomiskt alternativ till marknadsekonomin. När det gäller den ekonomiska omställningsprocessen i de före detta planekono-

mierna så måste mycket göras och det måste göras nu! En stor del av den diskussion som förs i boken känner vi igen från olika sammanhang, men boken ger en nyttig sammanställning av den förda debatten, sätter den i sitt logiska sammanhang och ger oss en god överblick över i alla fall den ena sidans ståndpunkter. Det är klart att boken tar ställning för en snabb övergång till marknadsekonomin och för en omställningsprocess som kan sammanfattas med de tre begreppen liberalisering, privatisering och stabilisering, men den ger samtidigt en grundläggande analys om varför den här processen bör ske.

*Fil dr TARMO HAAVISTO
Nationalekonomiska institutionen
Lunds universitet*